

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

On language teachers and CLIL

Shifting the perspectives

Dale, E.M.

Publication date

2020

Document Version

Other version

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

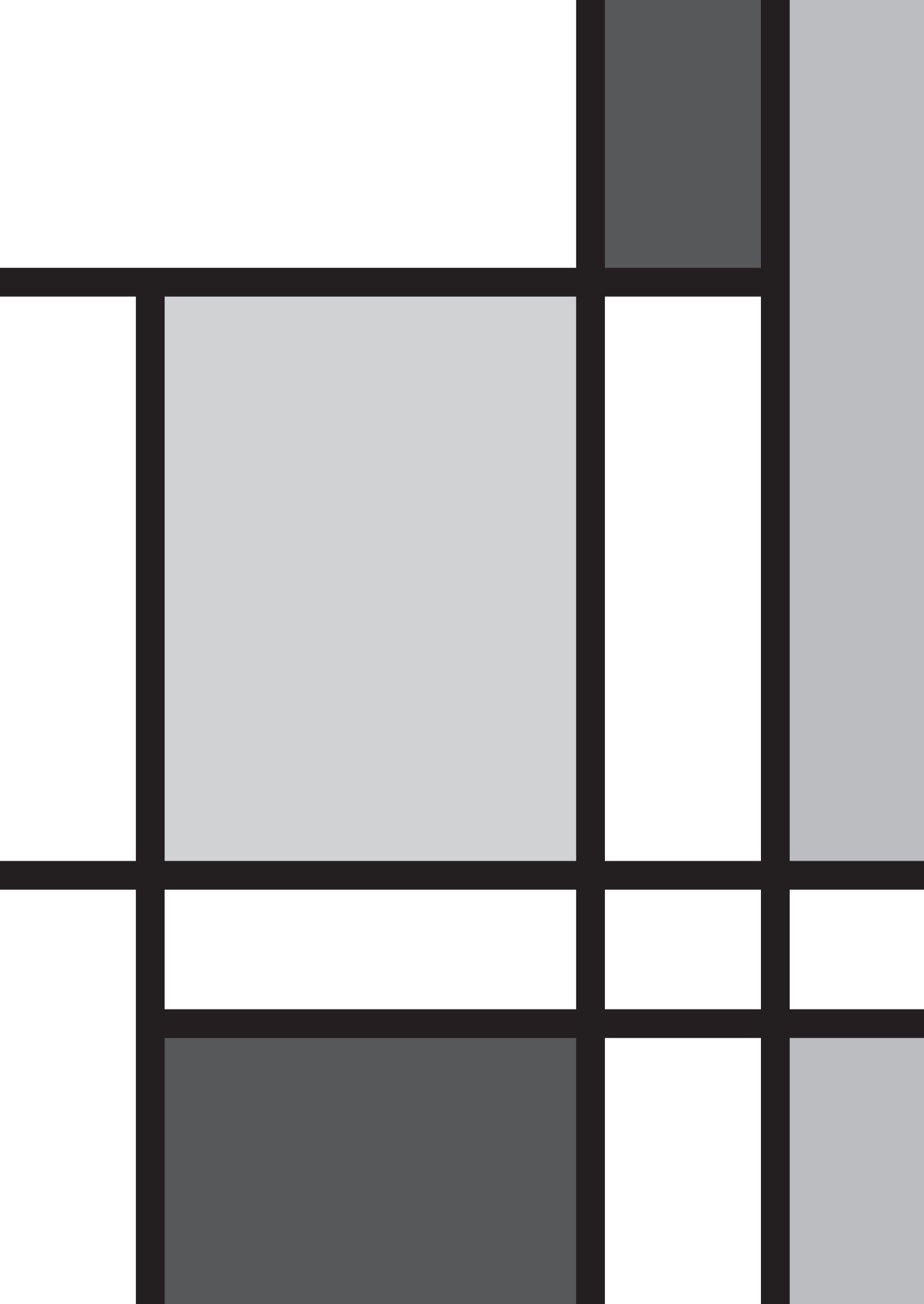
Dale, E. M. (2020). *On language teachers and CLIL: Shifting the perspectives*. Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Chapter 7

Samenvatting
Summary in Dutch

CHAPTER 7

Samenvatting

Summary in Dutch

Inleiding

In dit proefschrift wordt de onderwijspraktijk van taaldocenten in het tweetalig onderwijs (tto) belicht. De aard en verscheidenheid van deze praktijk wordt besproken, en bouwstenen voor een kennisbasis worden gepresenteerd. De didactiek waarop het tto is gebaseerd, heet CLIL: *Content and Language Integrated Learning*. In het kader van dit proefschrift wordt CLIL breed gedefinieerd als een *'dual-focused educational approach in which an additional language is used for the learning and teaching of both content and language'* (Coyle et al., p.1) ofwel: een didactische aanpak waarin een aanvullende taal wordt gebruikt voor het leren en onderwijzen van zowel inhoud als taal. De term 'praktijk' wordt gebruikt om de onderwijspraktijk van de docent te beschrijven, en duidt hierbij op twee zaken: 'lespraktijken' - de manier waarop taaldocenten taal en inhoud onderwijzen, en 'samenwerkingspraktijken' - de manier waarop taaldocenten samenwerken met vakdocenten.

De onderwijspraktijk van docenten (wat ze *doen*) beïnvloedt- en wordt beïnvloed door- hun opvattingen (wat ze *denken*) over deze praktijk. Er is sprake van een dynamische interactie tussen de opvattingen, achtergrond (persoonlijke leerervaringen en opleiding), onderwijspraktijk en de context waarin de docent werkt (Borg, 2006). De term 'opvattingen' verwijst naar één van de verschillende mentale constructen (kennis, theorieën, houdingen, aannames, overtuigingen, principes, denken en besluitvorming) van docenten, die vaak collectief aangeduid worden als cognitie. De les- en samenwerkingspraktijken en opvattingen van taaldocenten worden onderzocht in relatie tot hun achtergrond en de CLIL-context waarin zijn werkzaam zijn. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen formele kennis die voortkomt uit onderwijskundig onderzoek en informele kennis, die voortkomt uit de ervaringen van docenten. In het proefschrift wordt zowel formele als informele kennis gebruikt om de praktijken en opvattingen van tto-docenten Engels in Nederland te verkennen en verklaren.

Context

In de onderbouw van het vwo geven docenten Engels op tto-scholen les aan leerlingen die ten minste de helft van het curriculum in het Engels volgen. In de bovenbouw daarentegen wordt Engels onderwezen aan de hand van het *International Baccalaureate English Language and Literature* programma, maar in het merendeel van de overige vakken wordt in het Nederlands onderwezen en getoetst. De vakken die de leerlingen in de onderbouw in het Engels volgen, worden gegeven door vakspecialisten die meestal geen moedertaalsprekers van het Engels zijn. Docenten Engels, waarvan sommigen moedertaalsprekers zijn, geven hun vak in aparte, parallelle lessen.

Het landelijk netwerk tto ontwikkelt en implementeert beleid voor tto-scholen, ondersteund door Nuffic. Om een tto-keurmerk te behalen, moeten scholen deelnemen aan het kwaliteitstraject voor tweetalig onderwijs. Middels een visitatie wordt bepaald of een school voldoet aan een door het netwerk ontwikkelde standaard voor tto. In de periode waarin dit onderzoek plaats vond, bestond de door Nuffic samengestelde visitatiecommissie uit een voorzitter (doorgaans verbonden aan een universiteit of hogeschool), met een achtergrond in talen, een commissielid (vaak zelf verbonden aan een tto-school) die specifiek kijkt naar de internationaliseringscomponent van het curriculum, en een medewerker van Nuffic, die optreedt als ambtelijke secretaris van de commissie en het visitatierapport schrijft. De tto-standaard beschrijft onder andere het gewenste taalniveau Engels van leerlingen en docenten, de spreiding van het tto-curriculum over de zaak-, exacte- en creatieve vakken, de gewenste onderwijstijd in het Engels, de invulling van internationalisering binnen de tto-opleiding, en een competentieprofiel voor tto-docenten. Van docenten Engels wordt verwacht dat zij in hun lessen expliciet aandacht besteden aan vormkenmerken van taal, dat zij collega-vakdocenten ondersteunen en met hen samenwerken. Van zowel vakdocenten als docenten Engels wordt verwacht dat zij de leerlingen voorzien van authentieke, multimediale, talige input, dat zij vakspecifieke aspecten van taal belichten, feedback geven over taal en expliciet aandacht besteden aan het gebruik van taalleerstrategieën.

De Nederlandse tto-context vormt uitdagingen voor de les- en samenwerkingspraktijken van zowel taaldocenten als vakdocenten. Toch ligt bij de conceptualisatie van CLIL de nadruk op de lespraktijk van vakdocenten en het ontwikkelen van vakspecifieke taal. De les- en samenwerkingspraktijken van taaldocenten worden hierbij grotendeels over het hoofd worden gezien. Ook in de literatuur is tot nu toe veruit de meeste aandacht uitgegaan naar de uitdagingen die tto-onderwijs vormt voor vakdocenten. Taaldocenten zijn dan ook ondervertegenwoordigd in de onderzoeksliteratuur, handboeken, competentieprofielen, lerarenopleidingen en onderwijskwalificaties voor tto-contexten.

Indeling van het proefschrift

Het proefschrift bestaat uit zes hoofdstukken. In **hoofdstuk 1** worden de aanleiding, context, doelen en opzet van het proefschrift besproken. Dit wordt gevolgd door een bespreking van vier opeenvolgende studies. **Hoofdstuk 2** rapporteert over een literatuurstudie over de les- en samenwerkingspraktijken van taaldocenten in CLIL-contexten aan de hand van literatuur over moedertaal-, tweede taal- en vreemde taalonderwijs. Hierbij wordt een kader voor taalonderwijs in CLIL-contexten gepresenteerd. **Hoofdstuk 3** beschrijft een focusgroep studie over de ideaalbeelden die stakeholders in het tto in Nederland (visitatiecommissieleden, tto-vakdocenten en tto-docenten Engels) hebben voor tto-docenten Engels. Met behulp van het kader voor taalonderwijs in CLIL-contexten uit de literatuurstudie worden de ideaalbeelden van verschillende (groepen) stakeholders met elkaar vergeleken. In **hoofdstuk 4** wordt een overzicht van onderwijspraktijken voor taaldocenten in een CLIL-context gepresenteerd, welke is ontwikkeld op basis van de formele en informele kennis opgedaan in de eerste twee studies. De resultaten van een enquête onder tto-docenten Engels in Nederland worden besproken. **Hoofdstuk 5** rapporteert de bevindingen van een *multiple-case study* over de onderwijspraktijken en opvattingen van tto-docenten Engels. In **hoofdstuk 6** worden de bevindingen uit de vier studies kort samengevat en de belangrijkste bevindingen besproken. Daarnaast worden suggesties voor vervolgonderzoek en aanbevelingen voor de onderwijspraktijk en

de lerarenopleidingen gegeven. Hieronder volgt een korte samenvatting van de bevindingen, suggesties en aanbevelingen.

Studie 1: Literatuurstudie – taaldocenten in het tto: taal, inhoud, leer theorieën en het samenwerken met vakdocenten

In de literatuurstudie is onderzocht wat wetenschappelijke inzichten ons kunnen vertellen over de les- en samenwerkingspraktijken van taaldocenten in het tto op middelbare scholen. In hoofdstuk 2 vatten wij 69 papers over dit onderwerp samen. Onderzoeksliteratuur werd geselecteerd aan de hand van zoektermen gerelateerd aan eerste, vreemde, en tweede taalonderwijs. Thematische analyse van de literatuur resulteerde in vijf onderwerpen: taaltypes, taalaspecten, inhoudstypes, leertheorieën en samenwerkingspraktijken van taaldocenten in het tto. De analyse liet zien dat het veld wordt gekenmerkt door een aanzienlijke variatie in mogelijke taal, inhouds- en leertheorieën die de praktijk voeden. Bovendien spelen de culturele en disciplinaire identiteit van docenten (hun identiteit als vakspecialist) een rol bij het selecteren van taal en inhoud voor hun lessen, en in de samenwerkingspraktijken van taal- en vakdocenten. Hoewel de geïdentificeerde thema's afzonderlijk werden gepresenteerd, werd benadrukt hoe deze onderwerpen in de praktijk met elkaar kunnen overlappen en elkaar kunnen beïnvloeden. Er werd benadrukt dat de onderwijspraktijken van docenten in deze context niet statisch, maar juist dynamisch zijn.

Om docenten, lerarenopleiders en onderzoekers te ondersteunen bij het verkennen en verklaren van de les- en samenwerkingspraktijken van taaldocenten in het tto, is een kader ontwikkeld die het dynamische veld visueel weer geeft (hoofdstuk 2, figuur 1). Het kader bestaat uit twee continua. Een horizontaal taal- en inhoudscontinuüm duidt links op inhoud/betekenis en rechts op taal/vorm. Een verticaal taalcontinuüm duidt bovenaan op cultuurspecifieke discours, en onderaan op vakspecifieke discours. Door deze twee continua te combineren ontstaan vier kwadranten. In kwadrant 1 vormen cultuurspecifiek discours en inhoud/betekenis een focus voor docenten op de literatuur en cultuur van landen waar het Engels gesproken wordt. In kwadrant 2 vormen cultuurspecifieke discours en taal/vorm een

focus voor docenten op taal en communicatie met Engels sprekkenden. In kwadrant 3 vormen vakspecifiek discours en inhoud/betekenis een focus voor docenten op het ondersteunen van vakdocenten in het aanleren van vakinhoud bij leerlingen. In kwadrant 4 vormen vakspecifiek discours en taal/vorm een focus voor docenten op vakspecifieke taal.

Het kader is beschrijvend en niet prescriptief. Er is immers weinig bekend over de effectiviteit van de onderwijspraktijken in een bepaald kwadrant in termen van leerresultaten. Daarnaast is de verscheidenheid van onderwijspraktijken voor taaldocenten groot en is dit onderzoeksterrein relatief nieuw. Dit in overweging nemend, biedt het kader onderzoekers, docenten en lerarenopleiders een middel om onderwijspraktijken te verkennen en te verklaren. Het kader vormt de theoretische basis voor de volgende studies, die zich allen richtten op de onderbouw van het vwo in Nederlandse tto-scholen.

Studie 2: Focusgroepen – stakeholders over hun ideaalbeeld van de tto-docent

Engels

In de focusgroepsstudie stonden de praktijkinzichten van stakeholders (docenten Engels, vakdocenten en visitoren) in het tto centraal. **Hoofdstuk 3** rapporteert over vijf focusgroep interviews waarin het ideaalbeeld dat deelnemers hebben van een tto-docent Engels werd besproken. Dit onderzoek toonde in de eerste plaats aan dat het ideaalbeeld van Nederlandse stakeholders past in het kader dat ontwikkeld is op basis van de literatuur. Ten tweede liet het onderzoek zien dat er binnen groepen en tussen groepen van stakeholders verschillen zijn: terwijl de ideaalbeelden van sommige docenten Engels en visitoren een traditionele communicatieve taalonderwijsbenadering van het taalonderwijs benadrukten, wilden anderen de mogelijkheid aangrijpen om literatuur te onderwijzen, collega-vakdocenten te ondersteunen of met hen samen te werken. Hoewel sommige docenten Engels en visitoren aarzelden om een adviserende rol voor docenten Engels ten aanzien van vakdocenten te bepleiten, erkenden en omarmden vakdocenten de expertise van docenten Engels.

Dit onderzoek toonde aan hoe de ideaalbeelden van de stakeholders werden gevormd door een veelvoud aan werkelijkheden en praktische afwegingen. In de analyses werd niet beweerd dat één universele werkelijkheid vertegenwoordigd werd, maar werd de complexiteit van het taalonderwijs in het tto verkend en belicht. Aan de hand van citaten ter illustratie van de geïdentificeerde thema's (bijlage A) werd een stem gegeven aan direct betrokkenen in het veld.

Deze studie toonde aan dat het kader door docenten, beleidsmakers, lerarenopleiders en onderzoekers gebruikt kan worden voor het duiden van de onderwijspraktijken van taaldocenten in het tto. Het kan dienen als hulpmiddel bij het ontwikkelen van een gemeenschappelijke taal bij het verkennen van deze praktijken in Nederland of elders.

Studie 3: Enquête – ideaalbeelden en onderwijspraktijken van tto-docenten

Engels

In **hoofdstuk 4** wordt beschreven hoe onderwijspraktijken (Tabel 1 in hoofdstuk 4) voor tto-docenten Engels zijn geoperationaliseerd. De operationalisatie is gebaseerd op empirisch onderbouwde inzichten in effectief (tweede taal-) onderwijs, en bouwt voort op het kader voor tto-taalonderwijs uit hoofdstuk 2. De onderwijspraktijken komen voort uit zowel formele (onderzoeksliteratuur) als praktische (stakeholder-ideaalbeelden) inzichten in het onderwijs. Voor elk kwadrant van het kader zijn negen onderwijspraktijken uitgewerkt. Per kwadrant wordt het doel, lesmateriaal, focus op inhoud, focus op taal, activiteiten ter voorbereiding, uitvoering en peer review van spreek- en schrijfofdrachten, toetsing en feedback praktijken beschreven.

In deze studie werd gekeken naar de mate waarin de ideaalbeelden en gerapporteerde onderwijspraktijken van tto-docenten Engels de formele en praktische theorieën uit het literatuuronderzoek en focusgroep studie weerspiegelden. De resultaten van een online-enquête naar de ideaalbeelden en onderwijspraktijken van tto-docenten Engels in Nederland werden gepresenteerd. Deze lieten een consistent hiërarchisch patroon zien. Tto-docenten Engels rapporteerden dat ze zich voornamelijk richtten op taal en communicatie,

gevolgd door aandacht voor literatuur en cultuur, vervolgens door aandacht voor vakspecifieke taal en tenslotte door het ondersteunen van vakdocenten. De bevindingen lieten ook zien dat het overzicht van de onderwijspraktijken zelf kan dienen als een reflectie-instrument voor de eigen onderwijspraktijk van tto-docenten Engels, of als ontwikkelinstrument voor lerarenopleiders. De enquête kan voor (toekomstige) tto-docenten Engels fungeren als middel voor reflectie om ze bewust te laten worden van de aard en verscheidenheid van mogelijke praktijken in het veld.

Bij het interpreteren van de enquêteresultaten moet enige voorzichtigheid worden betracht, omdat deelnemers door ons geformuleerde stellingen kregen voorgelegd in plaats van open vragen. Om toch een zo betrouwbaar mogelijk beeld van de feitelijke praktijk te krijgen, hebben wij ervoor gekozen om de stellingen die werden voorgelegd niet alleen te baseren op formele theorieën, maar ook op praktijktheorieën. Daarnaast is er bij een enquête sprake van zelf-rapportage wat de feitelijke praktijk nooit geheel kan vangen. Om deze reden spreken wij in dit onderzoek dan ook van ‘gerapporteerde praktijken’.

Deze beperkingen in acht nemend bevestigden de bevindingen in deze studie de resultaten uit bestaand onderzoek dat heeft laten zien dat opvattingen en onderwijspraktijken van docenten hiërarchisch zijn. Bij het ontwerpen van programma's zouden lerarenopleiders hiermee rekening kunnen houden, en zouden zij de enquête kunnen inzetten als reflectie- en planningsinstrument. Één manier om docenten Engels aan te moedigen zich niet alleen op taal en communicatie te richten in het tto, is de hiërarchische aard van de opvattingen en onderwijspraktijken van docenten te omarmen. Lerarenopleiders zouden de kernidentiteit van docenten Engels als taal- en literatuurdocent als startpunt kunnen nemen voor het ontwikkelen van andere tto-onderwijspraktijken. In een dergelijk scenario verkennen zij eerst samen met docenten Engels hoe ze inhoud en taal kunnen onderwijzen door literatuur en cultuur als vak inhoud te nemen. Als tto-docenten Engels binnen hun eigen discipline zelf ervaren wat er komt kijken bij het onderwijzen van inhoud en taal, krijgen zij meer inzicht in de uitdagingen waar vakdocenten met een andere discipline achtergrond in hun onderwijspraktijk mee te maken hebben. Dit kan op

zijn beurt de samenwerking tussen taaldocenten en vakdocenten vergemakkelijken en eventueel de ondersteuning van vakdocenten door taaldocenten verbeteren.

Studie 4: Multiple-case studie – onderwijspraktijken en opvattingen van tto-docenten Engels

In hoofdstuk 5 worden acht gedetailleerde beschrijvingen gegeven van les- en samenwerkingspraktijken in tto-scholen in Nederland. Elk case illustreerde hoe een taaldocent vormgeeft aan onderwijspraktijken geassocieerd met één van de kwadranten in het kader voor taalonderwijs in het tto. Dit onderzoek toonde aan dat tto een context biedt waarin betekenisgerichte opvattingen over taalleren versterkt worden in docenten, maar dat hun onderwijspraktijken tegelijkertijd nog steeds gebaseerd kunnen zijn op vormgerichte opvattingen over taalleren. De studie liet zien dat taaldocenten verschillende opvattingen kunnen hebben over wat inhoud is en wat taal is wanneer ze literatuur onderwijzen, samenwerken met of ondersteuning bieden aan, vakdocenten.

Daarnaast blijkt uit de casestudies dat tto-docenten Engels het hoge niveau Engels van hun leerlingen verklaren door het feit dat tto de leerlingen voldoende tijd biedt om Engels te gebruiken, en docenten Engels voldoende lestijd bieden om de taal te onderwijzen. Docenten waardeerden de autonomie die zij ervaren in combinatie met de beschikbare tijd voor het leren en onderwijzen van talen. Beide factoren stimuleerden docenten om hun praktijk actief en creatief vorm te geven. De docenten Engels waren van mening dat externe richtlijnen van beleidsmakers en lerarenopleidingen ertoe bijdragen dat docenten worden gefaciliteerd en ondersteund bij het vormgeven van innovatieve- en samenwerkingspraktijken. De studie toonde verder aan hoe de individuele achtergronden van docenten en de tto-context dynamisch interacteren met de opvattingen en onderwijspraktijken van docenten Engels. Een model dat de elementen en het proces in de cognities en praktijken van docenten Engels in het tto toelichtte, werd gepresenteerd (figuur 3 in hoofdstuk 5).

De acht casussen die in deze studie worden gepresenteerd, vormen geen representatieve steekproef van de bredere populatie van tto-docenten Engels, maar zijn toch tot op zekere hoogte generaliseerbaar. Ze komen immers voort uit de praktijkervaringen van docenten en bieden zo inzichten die nuttig kunnen zijn voor lerarenopleiders en beleidsmakers. De gedetailleerde casusbeschrijvingen in deze studie (bijlage B) bieden docenten, lerarenopleiders, beleidsmakers en onderzoekers prototypische onderwijspraktijken voor taaldocenten in het tto. Omdat ze gebaseerd zijn op de dagelijkse ervaringen van taaldocenten, kunnen ze de kloof tussen theorie en praktijk in het taalonderwijs helpen overbruggen. Daarnaast bieden ze een concrete basis voor verdere discussie over wat inhoud kan zijn in taallessen en hoe taal geconceptualiseerd wordt bij het vormgeven van onderwijspraktijken in het tto.

In hoofdstuk 6 worden de vier deelstudies in samenhang bekeken, en worden vier punten uitgelicht die betrekking hebben op de aard en verscheidenheid van de didactisch- en samenwerkingspraktijken van taaldocenten in het tto. Tevens worden in dit hoofdstuk vier bouwstenen voor een kennisbasis gepresenteerd.

1. Taalonderwijs in het tto is niet hetzelfde als vreemdetalenonderwijs.

De studies in dit proefschrift laten zien dat taalonderwijs in het tto niet alleen uit vreemdetalenonderwijs bestaat. Niet alle tto-docenten Engels in Nederland zijn op de hoogte van mogelijkheden om met eigen inhoud (zoals literatuur) aan de slag te gaan of inhoud uit andere vakken in te zetten in de lessen Engels. Er zijn echter wel tto-docenten Engels die eigen inhoud ontwikkelen of samenwerken met vakdocenten. Deze docenten Engels delen niet altijd dezelfde opvattingen over wat taal en inhoud in deze context kan zijn. Soms komen hun gebruikgerichte (*usage-based*) opvattingen over taal niet overeen met hun meer vormgerichte (*structure-based*) praktijken. Het in hoofdstuk 2 gepresenteerde kader voor taalonderwijs in het tto maakt de verschillen tussen tto en vreemdetalenonderwijs voor docenten Engels zichtbaar en biedt docenten, lerarenopleiders, onderzoekers en beleidsmakers zo een bouwsteen voor het ontrafelen en bespreken van de onderwijspraktijken van tto-docenten Engels.

2. Integratie van taal en inhoud wordt in het tto gerealiseerd door vakspecifieke geletterdheid centraal te stellen.

De studies in dit proefschrift laten zien dat de opvattingen van tto-docenten Engels in Nederland hiërarchisch van aard zijn. De literatuurstudie laat zien dat disciplinaire identiteit een rol speelt in de samenwerkingspraktijken van taal- en vakdocenten. Tto-docenten Engels zouden baat hebben bij een benadering waarbij zij literatuur of cultuur als inhoud beschouwen, en samen met vakdocenten leren hoe ze taal en inhoud kunnen integreren. Als zij daarbij gebruik maken van een vergelijkbare aanpak, kan de afstand tussen taal- en vakdocenten misschien verkleind worden. Het in hoofdstuk 4 gepresenteerde overzicht van onderwijspraktijken voor tto-docenten Engels biedt docenten en lerarenopleiders een middel om de voorkeuren en onderwijspraktijken van docenten in kaart te brengen. Dit kan gebruikt worden bij het ontwerpen van opleidingen en ontwikkeltrajecten.

3. Tto leidt tot veranderingen in de opvattingen en onderwijspraktijken van taaldocenten

De studies in dit proefschrift laten zien dat de opvattingen en onderwijspraktijken van tto-docenten Engels dynamisch en interactief zijn. Hun praktijken worden beïnvloed *door* hun opvatting over taalleren, en beïnvloeden tegelijkertijd hun opvattingen *over* taalleren. De opvattingen van tto-docenten Engels worden beïnvloed door hun eigen (taal)leerervaringen. Ook de lerarenopleiding beïnvloedt, en wordt beïnvloed, door hun opvattingen en ervaringen in de praktijk. Het overzicht uit hoofdstuk 5 van de elementen en processen die hierbij een rol spelen biedt lerarenopleiders inzicht in hoe en waarom tto-docenten Engels hun praktijk vormgeven en laten zien hoe belangrijk het is om de opvattingen van toekomstige docenten bespreekbaar te maken.

4. Samenwerking tussen taal- en vakdocenten is nuttig

Literatuur laat zien dat taal- en vakdocenten het nuttig vinden om samen te werken. Maar de studies in dit proefschrift laten zien dat tto-docenten Engels zich niet altijd bekwaam voelen om vakdocenten te ondersteunen of met hen samen te werken.

Zij geven aan dat zij daarbij beleidsmatige richtlijnen en voorbereiding tijdens de lerarenopleiding zouden waarderen.

De acht casusbeschrijvingen in dit proefschrift zouden kunnen dienen als een hulpmiddel bij het verkennen van onderwijspraktijken en opvattingen en het ontwikkelen van eigen voorbeelden van verschillende soorten praktijken.

Implicaties voor de onderwijspraktijk

Door de les- en samenwerkingspraktijken van tto-taaldocenten te onderzoeken op basis van zowel formele als informele theorieën, biedt dit proefschrift inzichten in wat taaldocenten in een CLIL-context kunnen doen, en hoe en waarom tto-docenten Engels in Nederland hun tto-praktijken vormgeven.

De studies in dit proefschrift laten zien dat taalonderwijs voor tto-docenten Engels in Nederland niet hetzelfde is als vreemdetalenonderwijs en dat een vormgerichte visie op taalleren, taaldocenten niet noodzakelijkerwijs toerust op de verscheidenheid van les- en samenwerkingspraktijken die zij in het tto tegen kunnen komen. Gecombineerd met recente ontwikkelingen in de conceptualisering van de CLIL-praktijk voor vakdocenten vormen het kader (hoofdstuk 2), het overzicht van onderwijspraktijken (hoofdstuk 4), het overzicht van cognities van tto-docenten Engels en de casusbeschrijvingen (hoofdstuk 5), het fundament van een kennisbasis voor de opleiding van tto-docenten Engels in Nederland. Deze bouwstenen zijn eveneens ook relevant voor taaldocenten in CLIL-contexten buiten Nederland.

De lerarenopleiding heeft duidelijk een rol bij de voorbereiding van docenten Engels én vakdocenten voor het tto. De vier bouwstenen in dit proefschrift kunnen worden gebruikt als basis voor het ontwikkelen en ontwerpen van een specifieke lerarenopleiding voor taaldocenten in CLIL-contexten. Op basis van de bevindingen worden in dit proefschrift voorstellen gemaakt voor drie gebieden waarbij lerarenopleidingen voor tto-docenten Engels in Nederland relevante input kunnen leveren; taalkunde, literatuur en cultuur, en samenwerking.

Op het gebied van *taalkunde* zou het nuttig zijn om in een kennisbasis voor tto-taaldocenten meer nadruk te leggen op gebruiksgerichte visies op taalleren, en deze naast de reeds aanwezige vormgerichte visies te positioneren. Dit biedt een benadering van taal die de spanning tussen een visie op taalleren en het onderwijzen van taal vermindert en daardoor daadwerkelijk bruikbaar is voor toekomstige tto-docenten Engels.

Op het gebied van *literatuur en cultuur* zou de lerarenopleiding tto-docenten Engels kunnen voorbereiden op het onderwijzen van vakspecifieke geletterdheid voor hun eigen vak. De lerarenopleiding kan toekomstige literaturodocenten ondersteunen bij het ontwerpen van taken door dezelfde didactische benadering en didactische-modellen te gebruiken als bij toekomstige vakdocenten. Het gebruik van dezelfde aanpak en taal kan helpen om de kloof in begrip tussen vakdocenten en taaldocenten te verkleinen wanneer zij samenwerken.

Op het gebied van *samenwerking* kunnen lerarenopleidingen voor taal- en vakdocenten de mogelijkheid bieden om samen te werken bij het ontwikkelen en uitvoeren van vakoverstijgende projecten, en input leveren over verschillende vormen van samenwerking.

Tweedegraads lerarenopleidingen in Nederland zouden tto-docenten Engels kunnen voorbereiden door het aanbieden van een minor (toegankelijk voor zowel docenten Engels als vakdocenten), een honours traject (voor docenten Engels of vakdocenten afzonderlijk of samen), of via een uitstroomprofiel. In de eerstegraads lerarenopleidingen zou voor docenten Engels meer focus kunnen komen op inhoud in de taalles, en in eerstegraads tto-programma's zou meer aandacht kunnen komen voor samenwerking tussen docenten Engels en vakdocenten. Daarnaast wordt in een recent advies over de herziening van de onderwijskwalificatiestructuur in Nederland voorgesteld om onderwijsbevoegdheden voor meerdere vakken toe te staan. Lerarenopleidingen kunnen hier gebruik van maken en een programma aanbieden dat resulteert in een bevoegdheid als taaldocent (Nederlands of Engels) én vakdocent (bijv. geschiedenis, biologie, wiskunde).

De tto-docenten Engels in deze studies vroegen expliciet om beleidsrichtlijnen voor de samenwerking met vakdocenten. Aangezien er onder leiding van Nuffic pilots plaatsvinden met een herziene kwaliteitsstandaard (tto 2.0) in Nederland, is het verstandig om de docentcompetenties in de standaard aan te passen aan de verschillende onderwijspraktijken die deze studies aan het licht hebben gebracht. Deze competenties zouden zich explicieter kunnen richten op een gebruiksgerichte visie op taalleren. Daarbij is het belangrijk om een balans te vinden tussen het behouden van ruimte en autonomie voor docenten enerzijds en het zorgen voor facilitering door scholen anderzijds.

Suggesties voor verder onderzoek

Om de kloof tussen theorie en praktijk in de lerarenopleiding te kunnen overbruggen, is het wenselijk dat er meer prototypische voorbeelden van tto-taalonderwijs worden beschreven en geduid. Het kader voor tto-taalonderwijs kan hierbij van pas komen. Er moet nog veel werk worden verzet om recente ontwikkelingen toe te passen op lessen Engels en de vakspecifieke lessen. Vervolgens kunnen onderzoekers en docenten samenwerken om onderwijspraktijken te ontwikkelen en te evalueren.

In dit proefschrift is de aard en verscheidenheid van de les- en samenwerkingspraktijken van tto-docenten Engels uiteengezet. Om het effect van lespraktijken in verschillende kwadranten te kunnen vergelijken, zouden in toekomstig onderzoek de leerresultaten in kaart kunnen worden gebracht van leerlingen die lessen hebben gevolgd op basis van praktijken die bij een bepaald kwadrant horen.

Toekomstig onderzoek zou ook de samenwerkingspraktijken van taal- en vakdocenten nader kunnen analyseren en vergelijken. Een vergelijk tussen samenwerkingspraktijken waarbij zowel taal- als vakdocenten een gebruiksgerichte visie op taalleren aanhangen en huidige praktijken waarbij dit niet per definitie het geval is, zou de hypothese kunnen testen dat een gedeelde visie op taalleren de samenwerking in tto-teams ten goede komt. Op deze manier zou geleidelijk aan

een empirisch onderbouwd programma voor de opleiding van taaldocenten kunnen worden ontwikkeld, dat voortbouwt op formele en informele praktijktheorieën en rekening houdt met het effect van de lerarenopleiding op de onderwijspraktijk en de resultaten van de leerlingen.

Stakeholders in het tto in Nederland hebben verschillende ideaalbeelden voor de praktijken van tto-docenten Engels. Deze docenten zijn bereid een centrale rol te spelen in CLIL, maar zijn zich niet altijd bewust van de manier waarop zij dit kunnen doen, of worden hierop niet voorbereid of ondersteund. Een vormgerichte visie op taal in CLIL ondersteunt docenten Engels niet in het vormgeven van praktijken die ze op scholen zullen tegenkomen. Recente ontwikkelingen die vakspecifieke geletterdheid centraal stellen in CLIL, brengen het risico met zich mee dat taaldocenten op een zijspoor worden gezet. De studies in dit proefschrift laten zien dat vakspecifieke geletterdheid ook voor docenten Engels relevant kan zijn, en dat het ontwikkelen van geletterdheid met behulp van inhoud die aansluit bij de disciplinaire identiteit van docenten Engels een kans biedt om de afstand tussen taal- en vakdocenten te verkleinen. Lerarenopleidingen en beleidsmakers kunnen en moeten meer doen om tto-docenten Engels te ondersteunen, aan te moedigen en in staat te stellen zowel vormgevers als aanjagers van CLIL te zijn.